

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

Εργασία στα «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα»

Υπεύθυνος καθηγητής : Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος

ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΤΕΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ ΣΩΤΗΡΗΣ

A.M.: 1340200500173

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. Ιστορική αναδρομή δικαιώματος της ιδιοκτησίας και της προστασίας του	4
i. Εξελικτική πορεία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας	4
ii. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας στα ελληνικά Συντάγματα	5
B. Νομική φύση της ιδιοκτησίας	6
i. Η ιδιοκτησία ως ατομικό δικαίωμα	6
ii. Η ιδιοκτησία ως θεσμός	7
Γ. Έννοια και περιεχόμενο της ιδιοκτησίας	8
Δ. Φορείς του δικαιώματος της ιδιοκτησίας	10
i. Φυσικά πρόσωπα	10
ii. Νομικά πρόσωπα	10
E. Στέρηση της ιδιοκτησίας	11
i. Αναγκαστική απαλλοτρίωση	12
ii. Προϋποθέσεις αναγκαστικής απαλλοτρίωσης	13
a) Δημόσια ωφέλεια	13
b) Νομοθετική πρόβλεψη	15
c) Δικαστικώς προσδιοριζόμενη αποζημίωση	16
ΣΤ. Ειδικές μορφές στέρησης της ιδιοκτησίας	19
1. Αναγκαστική απαλλοτρίωση δασών και δασικών εκτάσεων	19
2. Απαλλοτρίωση κατά ζώνες	19
3. Άρθρο 24 3 του Συντάγματος	20
4. Άρθρο 18 του Συντάγματος	21
5. Επίταξη	24
Z. Εθνικοποίηση	25

Η. Παράρτημα	29
1. Περίληψη	29
2. Summary essay.....	30
3. Νομολογία	31
4. Βιβλιογραφία.....	33

A. Ιστορική αναδρομή του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και της προστασίας του

i. Εξελικτική πορεία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας

Η ιδιοκτησία αποτελεί ένα φαινόμενο, δικαίωμα, θεσμό με μακρά πορεία εξέλιξης μέσα στο χρόνο. Αρχικά, η ιδιοκτησία ήταν κοινή ή ανήκε σε οικογένειες ή και σε φυλές. Όταν η στάθμη του πολιτισμού επέτρεψε την αναγνώριση της ατομικής αξίας του ανθρώπου εμφανίζεται η ατομική ιδιοκτησία. Υπήρχαν βέβαια από εκείνη την εποχή φιλόσοφοι-θιασώτες της κοινοκτημοσύνης. Το κλασικό ρωμαϊκό δίκαιο ανήγαγε την ιδιοκτησία στο ευρύτερο δικαίωμα που θα μπορούσε να αποκτήσει κανείς πάνω σε ένα πράγμα. Επρόκειτο για εμπράγματο δικαίωμα απόλυτο όχι όμως και απεριοριστο, καθώς ετίθεντο περιορισμοί για λόγους δημοσίας ασφάλειας αλλά ακόμη και για λόγους θρησκευτικούς. Στη διάρκεια της μεσαιωνικής φεουδαρχίας, η ιδιοκτησία ήταν ευθέως ανάλογη της πολιτικής εξουσίας και δύναμης και το αντίστροφο.

Η Σχολή του φυσικού Δικαίου με σημαντικό εκπρόσωπο τον Locke αντιλαμβάνεται την ιδιοκτησία ως ένα έμφυτο, αναπαλλοτρίωτο και αιώνιο δικαίωμα. Μάλιστα, υποστηρίζει η θεωρία της συγκεκριμένης σχολής πως το δικαίωμα της ιδιοκτησίας προϋφίσταται της οργάνωσης σε κράτος.

Οι σχετικές με την ιδιοκτησία απόψεις του Locke τίθενται ως κανόνες δικαίου πρώτη φορά από τη Διακήρυξη της Βιργινίας(Bill of Rights) το 1776. Ακολουθεί η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Πολίτη, ιδεολογικό προϊόν του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης. Μάλιστα εδώ προβλέπεται και η πιθανότητα στέρησης της ιδιοκτησίας, εφόσον συντρέχει λόγος δημοσίου συμφέροντος με παράλληλη καταβολή αποζημίωσης.

Το Σύνταγμα της Βαϊμάρης(1919) και ο Θεμελιώδης Νόμος της Βόννης αποτελούν το πρότυπο για τη σύγχρονα συντάγματα της Δυτικής Ευρώπης, καθώς υπό το πρίσμα των κοινωνικοοικονομικών μεταβολών που συντελούνται εκείνη την περίοδο η έννοια της ιδιοκτησίας αποκτά κοινωνική πτυχή. Ειδικότερα, το άρθρο 153 παρ.1του Συντάγματος της Βαϊμάρης αναφέρει πως «η ιδιοκτησία δημιουργεί υποχρεώσεις, η δε χρήση αυτής πρέπει ταυτόχρονα να εξυπηρετεί δημόσιο συμφέρον ». Ανάλογη διατύπωση υπάρχει και στο ιταλικό Σύνταγμα του 1948.

Οι μεταβολές στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα και η συνακόλουθη επιρροή αυτών των αλλαγών στη νομική σκέψη γύρω από την ιδιοκτησία επηρεάζουν και τη φύση της. Δεν αποτελεί πλέον μόνο ατομικό δικαίωμα, αλλά παράλληλα καθιερώνεται ως κοινωνικός θεσμός. Η κοινωνική διάσταση της ιδιοκτησίας εκφράζεται και από τη μαρξιστική κοσμοθεωρία, η οποία δε δέχεται την ατομική ιδιοκτησία. Τη θεωρεί προϊόν συγκέντρωσης του πλούτου σε λίγους. Χαρακτηριστικά, το Σύνταγμα της Σοβιετικής Ένωσης διεκήρυσσε ρητά την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας.

ii. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας στα ελληνικά Συντάγματα

Ήδη από την Α' Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο, κατά την οποία ψηφίζεται το Προσωρινό πολίτευμα της Ελλάδος γίνεται αναφορά και προστατεύεται στην ιδιοκτησία. Το ίδιο συμβαίνει και με όλα τα Συντάγματα τα ψηφισθέντα μετέπειτα. Πρώτη φορά η πιθανότητα αναγκαστικής εκτέλεσης προβλέπεται στο Σύνταγμα της Τροιζήνας στο άρθρο 17. Τα Συντάγματα του 1844 και 1864 απηχώντας τις θέσεις της Γαλλικής Επανάστασης υιοθετούν τη διατύπωση της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Πολίτη του 1789, αν και δε γίνεται αναφορά στην ιερότητα και το απαραβίαστο του δικαιώματος. Το Σύνταγμα του 1911 ορίζει επιπλέον πως η αποζημίωση σε περίπτωση αναγκαστικής απαλλοτρίωσης διευθετείται μόνο μέσω της δικαστικής οδού ενώ το Σύνταγμα του 1927 συμπληρώνει τη συνταγματική ρύθμιση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, αντιμετωπίζοντας το θέμα της επίταξης. Το Σύνταγμα του 1952 επαναλαμβάνει τη συνταγματική ρύθμιση της ιδιοκτησίας, προσθέτοντας κάποιες διατάξεις, οι οποίες αφορούσαν το καθεστώς των λιμνοθαλασσών και των μεγάλων λιμνών.

Το Σύνταγμα του 1975 αφιερώνει στην ιδιοκτησία δυο άρθρα, το δεκατοέβδομο (17) και το δεκατοόγδοο (18). Η παράγραφος 1 του άρθρου 17 ορίζει πως «η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος». Είναι εμφανές πως ο απόλυτος χαρακτήρας του δικαιώματος της ιδιοκτησίας αμβλύνεται, καθώς δεν επιτρέπεται η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος. Παράλληλα, θέτοντας την ιδιοκτησία υπό την κρατική προστασία αναγνωρίζει την κοινωνική διάσταση των ατομικών δικαιωμάτων. Αντιλαμβάνεται τον άνθρωπο όχι μόνο ως άτομο αλλά και ως

μέλος του κοινωνικού συνόλου. Ο συντακτικός νομοθέτης ,πέρα από την αμυντική διάσταση του δικαιώματος, λαμβάνει υπόψη του το γενικό συμφέρον. Η ρύθμιση της ιδιοκτησίας από το Σύνταγμα του 1975 περιορίζει τις εξουσίες του ιδιοκτήτη και ταυτόχρονα τον υποχρεώνει σε ανοχή ορισμένων κοινωνικώς αναγκαίων ενεργειών. Προσανατολίζει την αναγνώριση και προστασία των δικαιωμάτων στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου και ελευθερίας και κατοχυρώνει το δικαίωμα του Κράτους να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης.¹

B. Νομική φύση της ιδιοκτησίας

Η ιδιοκτησία στο Σύνταγμα νοείται τόσο ως θεσμός όσο και ως ατομικό δικαίωμα. Η προστασία αφορά τη σχέση ιδιοκτησίας που υφίσταται ανάμεσα στο υποκείμενο-φορέα του δικαιώματος και στο αγαθό με οικονομική αξία. Ωστόσο για να μπορέσει να διασφαλιστεί αυτή η ιδιοκτησιακή σχέση θα πρέπει να υπάρξει κάποια θεσμική εγγύηση.

i. Η ιδιοκτησία ως ατομικό δικαίωμα

Το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας έχει ως περιεχόμενο τη σχέση εξουσίασης ανάμεσα στο υποκείμενο-φορέα του ατομικού δικαιώματος και στο αντικείμενο-αγαθό με οικονομική αξία. Το άτομο είναι ελεύθερο να χρησιμοποιεί και να διαθέτει κατά βούληση την ιδιοκτησία του. Το γερμανικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, ακολουθώντας την εγγεγραμμένη αντίληψη, σύμφωνα με την οποία η ατομική ιδιοκτησία αποτελεί την «εξωτερική σφαίρα της προσωπικής ελευθερίας», δέχθηκε ότι «αποστολή της ιδιοκτησίας στο σύστημα των ατομικών δικαιωμάτων είναι αν διασφαλίσει στο φορέα του ατομικού δικαιώματος μια περιοχή ελευθερίας στο χώρο των περιουσιακών δικαιωμάτων και να καταστήσει με αυτόν τον τρόπο δυνατή τη διαμόρφωση της ζωής του με δική του ευθύνη. Η κατοχύρωση της ιδιοκτησίας συμπληρώνει κατά τούτο την ελευθερία δράσης και διαμόρφωσης γιατί αναγνωρίζει στον ιδιώτη την υπόσταση περιουσιακών αγαθών, προπάντων εκείνων που απέκτησε με δική του εργασία και

¹ Γέροντας Απ. , Γενικό Διοικητικό Δίκαιο,σελ.349

προσπάθεια »². Καθίσταται εμφανής επομένως η ύπαρξη ενός εσωτερικού συνδέσμου της ιδιοκτησίας προς την προσωπική ελευθερία.

Η διατύπωση «η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους» σημαίνει πως το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας αξιώνει από την κρατική εξουσία να το προστατεύει και να μην επεμβαίνει σε αυτό, παρά μόνο στις περιπτώσεις και στο μέτρο που το Σύνταγμα επιβάλλει. Παράλληλα, αξιώνει προστασία από την επέμβαση ιδιωτών, όπως προκύπτει από το άρθρο 17§1 «η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους» σε συνδυασμό με το άρθρο 25§1³. Έτσι σε περίπτωση απειλής του εννόμου αγαθού της ιδιοκτησίας οι δημόσιες αρχές είναι υποχρεωμένες να προστατεύσουν το εν λόγω αγαθό.

ii. Η ιδιοκτησία ως θεσμός

Ο νομικός θεσμός της ιδιοκτησίας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση ώστε να μπορέσει να υπάρξει, να ασκηθεί το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Ως νομικός θεσμός, η ιδιοκτησία αποτελεί νομική δυνατότητα εξουσίσεως οικονομικών αγαθών για τα άτομα γενικώς και αφηρημένως, δηλαδή περιλαμβάνει όλες τις νομικές δυνατότητες ιδιοκτησιακής εξουσίας.⁴

Εξαιρετικής σημασίας απόρροια της συνταγματικής κατοχύρωσης της ιδιοκτησίας ως θεσμού αποτελεί η «επιταγή» προς το νομοθέτη να θεσπίσει ένα σύνολο κανόνων που να καθιστούν δυνατή την απόλαυση του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Δε δύναται ο νομοθέτης να θεσπίσει κανόνες δικαίου, οι οποίοι στερούν την ιδιοκτησία από το περιεχόμενό της. Ωστόσο, μπορεί να διαμορφώνει το περιεχόμενο της και να επιβάλλει τους αναγκαίους περιορισμούς.

Η συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας ως θεσμού αναγνωρίζεται και από αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.⁵

Η έννοια του θεσμού συνδέεται πάντοτε με συγκεκριμένο σκοπό. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο θεσμός της ιδιοκτησίας συνδέεται με τη μη βλάβη του γενικού συμφέροντος. Το γενικό συμφέρον προσδιορίζεται από τις συνταγματικές

² BVerfGE 30, 292/334, 51, 218

³ Παρατίθεται η διατύπωση του άρθρου 25 του Συντάγματος «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου...στις οποίες προσιδιάζουν.»

⁴ Κασσιμάτης Γ., Τα συνταγματικά όρια της ιδιοκτησίας, σελ. 21

⁵ ΣτΕ 3521-2/1992, ΙΘ' ΤοΣ (1993), σελ. 166

διατάξεις που προστατεύουν κοινωνικά δικαιώματα, αλλά καθορίζεται από τον κοινό νομοθέτη, ο οποίος θέτει περιορισμούς σε ατομικά δικαιώματα προς ικανοποίηση της κοινωνικής πτυχής του δικαιώματος. Το άρθρο 17 §1 ορίζει πως «τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή(την ιδιοκτησία) δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος», εισάγοντας την κοινωνική διάσταση των ατομικών δικαιωμάτων. Σε συνδυασμό με τις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 25 του Συντάγματος γίνεται αντιληπτό πως περιορίζονται οι εξουσίες του ιδιοκτήτη βάσει του κοινωνικού περιεχόμενου του δικαιώματος του και είναι υποχρεωμένος να επιδείξει ανοχή ως προς κοινωνικά αναγκαίες ενέργειες, οι οποίες επιβαρύνουν την ιδιοκτησία του.

Γ. Έννοια και περιεχόμενο της ιδιοκτησίας

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90, η νομολογία υποστήριζε πως στη συνταγματικά κατοχυρωμένη προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας εμπίπτουν μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα επί κινητών και ακινήτων, δηλαδή η κυριότητα(άρθρο 999 Α.Κ), οι δουλείες (άρθρα 1118 επ. Α.Κ), το ενέχυρο (άρθρα 1209 επ. Α.Κ) και η υποθήκη (άρθρα 1275 επ. Α.Κ). Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης επικαλούνται την ιστορική βούληση του νομοθέτη, ο οποίος περιόρισε τη συνταγματική προστασία μόνο στα εμπράγματα δικαιώματα. Άλλωστε, η πρόταση για την αντικατάσταση του όρου «ιδιοκτησία» από την έννοια «περιουσία» δεν έγινε δεκτή ούτε στη συνταγματική αναθεώρηση του 1911 ούτε στο Σύνταγμα του 1975⁶. Άλλωστε το Συμβούλιο της Επικρατείας με απόφασή του το 1993 διατυπώνει την άποψη πως η επέκταση της συνταγματικής προστασίας και στα ενοχικά δικαιώματα θα επέφερε «αναστάτωση στο θεσμό της απαλλοτριώσεως εξαιτίας ιδίως της πρόσθετης ταμειακής επιβαρύνσεως του Δημοσίου»⁷

Η άποψη αυτή, ωστόσο, έχει καταστεί αντικείμενο επικρίσεων από το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας καθώς δεν ανταποκρίνεται τις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και μεταβολές. Είναι χαρακτηριστική η άποψη της μειοψηφίας στην απόφαση 1093/87 του Συμβουλίου της Επικρατείας.

⁶ Γέροντας Απ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 352

⁷ ΣτΕ, αποφ. 598/93

Ο περιορισμός της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας στα εμπράγματα δικαιώματα ανταποκρίνεται στις δομές των προβιομηχανικών κοινωνιών. Στη σημερινή εποχή όμως οικονομικά πολύ σημαντικότερα είναι τα ενοχικά δικαιώματα, όπως η βιομηχανική και πνευματική ιδιοκτησία και γενικότερα τα άυλα αγαθά. Όλα δηλαδή τα δικαιώματα, τα οποία είναι οικονομικώς αποτιμητά και έχουν περιουσιακή αξία. Εξαιρούνται βεβαίως τα απλά δικαιώματα, οικονομικά συμφέροντα και οι απλές προσδοκίες και πιθανότητες κέρδους.⁸ Η προσκόλληση της ελληνικής νομολογίας σε μια πραγματοπαγή αντίληψη για την ιδιοκτησία φαίνεται αδικαιολόγητη υπό το πρίσμα των σύγχρονων εξελίξεων και ξεπερασμένη.

Το Σύνταγμα ως δυναμικό νομικό σύστημα παρακολουθεί το κρατικό, το πολιτικό και το κοινωνικό σύστημα και καλείται να προστατεύσει ατομικά κάθε έναν, τις ομάδες αλλά και το σύνολο. Τα μη εμπράγματα αυτά δικαιώματα θα πρέπει να διαφυλαχτούν, διαφορετικά η προστασία της περιουσίας θα συνεχίσει να απαξιώνεται και να συρρικνώνεται.⁹

Ωστόσο, σε μια εποχή που η κοινωνική και επιχειρηματική πραγματικότητα, όπως έχει διαμορφωθεί τονίζει emphaticά την αξία της πνευματικής και της βιομηχανικής ιδιοκτησίας, ο αναθεωρητικός νομοθέτης δε λαμβάνει υπόψη του τις πραγματικές καταστάσεις και εμμένει στη μη επέκταση της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας στα ενοχικά δικαιώματα.

Έχει ιδιαίτερη σημασία να σημειώσουμε πως το άρθρο 1§1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ , το οποίο κυρώθηκε με το ΝΔ 53/74 ορίζει ότι «παν φυσικό ή νομικό πρόσωπο δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του ». Το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι η κύρωση του Πρωτοκόλλου αυτού επιφέρει το σεβασμό στην περιουσία του προσώπου, την οποία μπορεί να στερηθεί μόνο για λόγους δημόσιας ωφέλειας. Παράλληλα, το άρθρο 6 § 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την ΕΣΔΑ και όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου. Σύμφωνα , μάλιστα με τη νομολογία

⁸ Δαγτόγλου Π., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 751

⁹ Γεραπετρίτης Γ., Επισκόπηση του άρθρου 17παρ.2 και παρ.4 του Συντάγματος

των οργάνων της ΕΣΔΑ είναι ευρύτατη και περιλαμβάνει κάθε ιδιωτικό δικαίωμα, το οποίο αναλύεται σε μια κληρονομήσιμη αξία.

Η μεταστροφή της νομολογίας γίνεται με την απόφαση 40/98 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, η οποία φορούσε τη συνταγματικότητα των διατάξεων του άρθρου 45 παρ. 1 Α και 3 του ν. 2172/93, με τις οποίες θεσπίζεται η απόσβεση συγκεκριμένων αξιώσεων των προσώπων που έχουν προσβληθεί στην ανθρώπινη αξία τους από τον τύπο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μέχρι τη δημοσίευση του νόμου αυτού. Η μεταστροφή της νομολογίας οφείλεται τόσο στη νομολογία της ΕΔΔΑ όσο και στις σύγχρονες εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα παγκοσμίως.¹⁰

Δ. Φορείς του δικαιώματος της ιδιοκτησίας

i. Φυσικά πρόσωπα

Σύμφωνα με το άρθρο 17 § 2 του Συντάγματος «Κανένας δε στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια». Δε γίνεται διάκριση ανάμεσα σε αλλοδαπούς και ημεδαπούς, διότι αντιλαμβάνεται το Σύνταγμα το δικαίωμα της ιδιοκτησίας ως πανανθρώπινο¹¹ σύμφωνα με την ΕΣΔΑ. Βέβαια, η διάταξη του άρθρου 4§ 1 περί ισότητας αναφέρεται μόνο στους Έλληνες, γεγονός που σημαίνει πως είναι δυνατή διαφορετική αντιμετώπιση των αλλοδαπών ιδιοκτητών. Οι υπήκοοι των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προστατεύονται από το άρθρο 12 § 1 της Συνθήκης ΕΚ για την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ιθαγένειας. Παρ' όλα αυτά, το άρθρο 56 § 1 της Συνθήκης ΕΟΚ ορίζει ότι για λόγους εθνικής ασφάλειας, δημόσιας τάξεως και δημόσιας υγείας είναι συνταγματικά επιτρεπτό να απαγορευτεί η απόκτηση κυριότητας ή άλλων εμπραγμάτων δικαιωμάτων ειδικά στις λεγόμενες παραμεθόριες περιοχές.¹²

ii. Νομικά πρόσωπα

Φορείς του δικαιώματος της ιδιοκτησίας είναι εκτός από τα φυσικά πρόσωπα και τα νομικά πρόσωπα. Αυτό, βέβαια, ισχύει μόνο για τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, καθώς το κράτος δεν έχει ιδιοκτησία, αφού δε νοείται να έχει δικαίωμα έναντι του εαυτού του. Συγκεκριμένα έχουν θεωρηθεί ως φορείς και τα νομικά πρόσωπα

¹⁰ Βλ. απόφαση 43/02 του Αρείου Πάγου

¹¹ Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Β', σελ. 912-915

¹² Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Β', σελ. 914

ιδιωτικού δικαίου, τα οποία ανήκουν καθ' ολοκληρία στο Δημόσιο ή σε Ν.Π.Δ.Δ, έστω κι αν αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση δημοσίου συμφέροντος.¹³

Αντίθετα, τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου δεν μπορούν να έχουν κατά κυριολεξία ατομική ιδιοκτησία. Η ιδιοκτησία των δημοσίων νομικών προσώπων αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και δεν μπορεί να αποτελεί το θεμέλιο για την ελευθερία δράσης, όπως συμβαίνει με την απόλαυση των ατομικών δικαιωμάτων, τα οποία στοχεύουν στην προστασία της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας. Η ιδιοκτησία υπόκειται εξ αρχής σε γενικούς περιορισμούς διάθεσης, που, ήδη, σε αφηρημένο επίπεδο, αποκλείουν την ύπαρξη μιας νομικής θέσης συγκρίσιμης με την εξουσία διάθεσης των ιδιωτών.¹⁴ Η άποψη αυτή της θεωρίας υιοθετείται και από τη νομολογία.¹⁵ Βέβαια, υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή η άρνηση της συνταγματικής προστασίας της περιουσίας του Κράτους με το "κλασικό" επιχείρημα ότι δε νοείται προστασία του κράτους έναντι του εαυτού του δεν έχει νόημα μετά την απολυτοποίηση της αμυντικής ενέργειας των συνταγματικών δικαιωμάτων.¹⁶

Ε. Στέρηση της ιδιοκτησίας

Το άρθρο 17 στην πρώτη του παράγραφο ορίζει πως τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιοκτησία δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος. Η γενική αυτή επιφύλαξη του γενικού συμφέροντος συνιστά την κοινωνική δέσμευση της ιδιοκτησίας¹⁷. Ο νομοθέτης καλείται να προσδιορίσει τα όρια μέσα στα οποία μπορεί να ασκείται το δικαίωμα της ιδιοκτησίας χωρίς να επιβαρύνεται το γενικό συμφέρον. Η εξουσία αυτή του νομοθέτη, ωστόσο, δε σημαίνει πως μπορεί να αποστερήσει την ιδιοκτησία από την ουσία και το περιεχόμενο της, ώστε να είναι ιδιοκτησία κατ' επίφαση. Η συνταγματική κατοχύρωση της ιδιοκτησίας και η θέση της υπό την προστασία του Κράτους αποκλείει την πιθανότητα γενικής στέρησης της ιδιοκτησίας. Το Σύνταγμα όμως επιτρέπει τη στέρηση συγκεκριμένης ιδιοκτησίας εφόσον βέβαια πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις και φυσικά έναντι

¹³ Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 356

¹⁴ Γέροντας Απ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 358

¹⁵ Βλ. αποφ. ΣτΕ 283/95(Ολομ.), αποφ. Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου 3096/01

¹⁶ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα Ειδικό μέρος, ια' έκδοση, Αθήνα 2005, σελ. 346

¹⁷ Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, σελ. 762

καταβολής αποζημίωσης. Η κύρια περίπτωση στέρησης της ιδιοκτησίας είναι η αναγκαστική απαλλοτρίωση.

i. Αναγκαστική απαλλοτρίωση

Κατά την έννοια του Συντάγματος αναγκαστική απαλλοτρίωση είναι η στέρηση της ιδιοκτησίας με μονομερή πράξη του κράτους για λόγους δημόσιας ωφέλειας που καθορίζεται από το νόμο και έναντι αποζημίωσης, η οποία προσδιορίζεται δικαστικώς.(αναγκαστική απαλλοτρίωση υπό στενή έννοια). Η αναγκαστική απαλλοτρίωση υπό ευρεία έννοια περιλαμβάνει πέρα από την απαλλοτρίωση υπό στενή έννοια και τη λεγόμενη de facto αναγκαστική απαλλοτρίωση , στις περιπτώσεις αδρανοποίησης ή αποδυνάμωσης της ιδιοκτησίας ή στην περίπτωση περιορισμού της εκμετάλλευσής ή της κάρπωσης της.¹⁸ Από τη de facto απαλλοτρίωση πρέπει να διακρίνουμε την περίπτωση κατά την οποία το Κράτος επεμβαίνει παράνομα στην ατομική ιδιοκτησία. Τότε κάνουμε λόγο παράνομη διοικητική ενέργεια και ο ιδιοκτήτης νομιμοποιείται να ζητήσει την άρση της.

Οι προβλεπόμενοι από το νόμο περιορισμοί της ιδιοκτησίας προσδιορίζουν στην ουσία το περιεχόμενο του δικαιώματος. Υπάρχει όμως πάντοτε ο πυρήνας του δικαιώματος αυτού, ο οποίος παραμένει αμετάβλητος και απαραβίαστος. Σε αυτόν τον πυρήνα αναφέρεται η συνταγματική προστασία. Ο πυρήνας του δικαιώματος απαιτεί ως λογικό προηγούμενο ότι το αντικείμενο της ιδιοκτησίας κινείται στα νόμιμα πλαίσια. Αν όμως λόγοι γενικού συμφέροντος επιβάλλουν τη μη καλλιέργεια ενός χωραφιού επί παραδείγματι, τότε τίθεται το ερώτημα εάν έχουμε περιορισμό της ιδιοκτησίας ή προσβολή του πυρήνα της. Αυτή η προσβολή του πυρήνα γίνεται ανεκτή από το Σύνταγμα μόνο εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Η αναγκαστική απαλλοτρίωση αποτελεί προσβολή του πυρήνα της ιδιοκτησίας και για αυτό το λόγο την επιτρέπει έναντι αποζημίωσης.

Η αναγκαστική απαλλοτρίωση είναι θεσμός του δημοσίου δικαίου. Πρόκειται για μονομερή διοικητική πράξη, ανεξάρτητη από τη βούληση του ιδιοκτήτη. Δεν πρόκειται για συμβατική σύμπτωση βουλήσεων, αλλά για «στέρηση» της ιδιοκτησίας

¹⁸ Γέροντας Απ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 361

για την οποία δεν οφείλεται τίμημα, αλλά αποζημίωση.¹⁹ Η κυριότητα που αποκτάται είναι πρωτότυπη.

Αντικείμενο της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης είναι η ιδιοκτησία. Η διατύπωση που υιοθετεί το Σύνταγμα προσανατολίζεται στην απαλλοτρίωση ακινήτων, όμως αντικείμενο απαλλοτρίωσης δεν είναι μόνο τα ακίνητα αλλά και τα κινητά. Η νομολογιακή μεταστροφή ως προς το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου ιδιοκτησία μας επιτρέπει να θεωρούμε πως πέραν των εμπραγμάτων δικαιωμάτων περιλαμβάνονται στον όρο και τα ενοχικά δικαιώματα. Ωστόσο, αξίζει να σημειώσουμε πως τα περιορισμένα εμπράγματα δικαιώματα της υποθήκης και του ενεχύρου δεν αποτελούν αντικείμενο αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, αφού η αναγκαστική σύστασή τους δεν οδηγεί σε δημόσια ωφέλεια.

Με τις εξαιρέσεις του εδάφους του Αγίου Όρους, ορισμένων εκκλησιαστικών περιουσιακών στοιχείων, των περιουσιακών στοιχείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των κρατικών περιουσιακών στοιχείων καθώς και της δημόσιας περιουσίας των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, η ιδιοκτησία μπορεί να καταστεί αντικείμενο αναγκαστικής απαλλοτρίωσης ανεξάρτητα από το φορέα της.

ii. Προϋποθέσεις αναγκαστικής απαλλοτρίωσης

Για να επιτρέψει το Σύνταγμα την αναγκαστική απαλλοτρίωση θα πρέπει σωρευτικά να συντρέχουν τα εξής στοιχεία-προϋποθέσεις :

- Δημόσια ωφέλεια
- Νομοθετική πρόβλεψη
- Δικαστικά προσδιοριζόμενη αποζημίωση

Στην περίπτωση της *de facto* αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, η αποζημίωση είναι έννομη συνέπεια της διοικητικής δραστηριότητας.

α. Δημόσια ωφέλεια

Ποιοτικά η έννοια της δημόσιας ωφέλειας είναι όμοια με την έννοια του γενικού συμφέροντος. Όμως, το γενικό συμφέρον προσδιορίζει την ιδιοκτησία ενώ η δημόσια ωφέλεια οδηγεί στην άρση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Κατά συνέπεια, πρόκειται

¹⁹ Δαγτόγλου Π., Σύνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, σελ. 765

για έννοια πιο έντονη από την έννοια του γενικού συμφέροντος. Το περιεχόμενο της προσδιορίζεται από τις πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές αντιλήψεις που επικρατούν. Είναι χαρακτηριστικό πως έχει διατυπωθεί ότι από τις αρχές του αιώνα μας η έννοια της δημόσιας ωφέλειας έχει διευρυνθεί εντυπωσιακά, ώστε να συμπεριλάβει δραστηριότητες από τις οποίες το κράτος άλλοτε απείχε.²⁰ Το Σύνταγμα ορίζει ότι η δημόσια ωφέλεια πρέπει να είναι προσηκόντως αποδεδειγμένη, πράγμα που σημαίνει ότι η αναγκαστική απαλλοτρίωση πρέπει να στοχεύει αμέσως στη δημόσια ωφέλεια και να συμβάλλει άμεσα και σημαντικά στην προαγωγή της εθνικής οικονομίας ή άλλου δημοσίου συμφέροντος.²¹ Η δημόσια ωφέλεια προκύπτει και από συνταγματικές διατάξεις, που αναφέρονται στη μέριμνα του κράτους για την απόκτηση κατοικίας από τους αστέγους(άρθρο 21 παρ.4), στην προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος(άρθρο 24 παρ.1), στην εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και της οικονομικής ανάπτυξης(άρθρο 106 παρ.1)²².

Η διατύπωση που υιοθετεί το Σύνταγμα «... προσηκόντως αποδεδειγμένη...» έχει διπλή σημασία. Από τη μια πλευρά σημαίνει πως η πράξη κήρυξης της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης θα πρέπει να περιέχει αιτιολογία, το σκοπό για τον οποίο γίνεται. Από την άλλη πλευρά, η αιτιολογία αυτή θα πρέπει να τονίζει και τις δυο πλευρές της δημόσιας ωφέλειας. Η αναγκαστική απαλλοτρίωση δηλαδή γίνεται ώστε να επιτευχθεί κατά τρόπο άμεσο δημόσια ωφέλεια. Παρεμπιπτόντως, ας σημειώσουμε πως δημόσια ωφέλεια μπορεί να επιτευχθεί και με την αναγκαστικά απαλλοτρίωση υπέρ ιδιώτη²³ εφόσον δεν εξυπηρετεί απλώς το δικό ατομικό συμφέρον. Δημόσια ωφέλεια σημαίνει άμεση και σημαντική συμβολή στην προαγωγή του δημοσίου συμφέροντος. Η δεύτερη πλευρά της δημόσιας ωφέλειας σχετίζεται με την τοποθέτηση της ως αν όχι τη μοναδική δυνατή λύση ώστε πράγματι να επιτευχθεί δημόσια ωφέλεια, τουλάχιστον ως την υπερέχουσα από πλευράς δημοσίου δικαίου λύση. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη και την αρχή της αναλογικότητας είναι φανερό πως η στέρηση της ιδιοκτησίας ως στέρηση ατομικού δικαιώματος αποτελεί ιδιαίτερα επαχθές μέτρο και πρέπει να επιβάλλεται ως έσχατο μέσο.

²⁰ Αλιβιζάτος Ν., Η Δημόσια Ωφέλεια στην Αναγκαστικά Απαλλοτρίωση, ΕΔΔΔ, σελ. 9

²¹ Βλ. ΣτΕ 1449/79

²² Γέροντας Απ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 364

²³ Βλ. ΣτΕ 1449/79

B. Νομοθετική πρόβλεψη

Το Σύνταγμα στο άρθρο 17§ 2 ορίζει ότι η δημόσια ωφέλεια αποδεικνύεται στο χρόνο και με τον τρόπο που ο νομοθέτης επιλέγει. Η δημόσια ωφέλεια καθορίζεται όχι μόνο με τυπικό νόμο αλλά και με κανονιστική διοικητική πράξη που εκδίδεται μετά από ειδική και συγκεκριμένη εξουσιοδότηση νόμου.²⁴ Στην περίπτωση της κανονιστικώς δρώσας διοίκησης επειδή έχουμε να κάνουμε με στέρηση ατομικού δικαιώματος οι πράξεις αυτές πρέπει να στηρίζονται σε ειδική εξουσιοδότηση τυπικού νόμου, ο οποίος δεν μπορεί να αποτελεί ούτε νόμο-πλαίσιο²⁵ ούτε να ψηφιστεί από τμήμα διακοπών αλλά θα πρέπει να ψηφιστεί από την Ολομέλεια της Βουλής. Είναι απαραίτητο πριν από την πράξη κηρύξεως αναγκαστικής απαλλοτρίωσης να έχει καθορισθεί ότι για την ικανοποίηση ορισμένου σκοπού είναι δυνατή η απαλλοτρίωση της ιδιοκτησίας. Ο σκοπός αυτός πρέπει να είναι σκοπός δημόσιας ωφέλειας και να είναι ειδικά καθορισμένος από τον κανόνα δικαίου.²⁶ Για παράδειγμα με διάταξη νόμου έχει χαρακτηριστεί ως δημόσια ωφέλεια η αποκατάσταση ακτημόνων αγροτών.²⁷

Ο καθορισμός αυτός της ωφέλειας από το νομοθέτη δεν μπορεί να λαμβάνει χώρα αυθαίρετα. Εάν κατά κοινή πείρα η εξυπηρέτηση ορισμένου σκοπού είναι άσχετη με τη γενικότερη ωφέλεια του κοινωνικού συνόλου, ο κανόνας δικαίου, ο οποίος προβλέπει τη δυνατότητα απαλλοτρίωσης θα είναι κατάφωρα αντισυνταγματικός.²⁸ Για παράδειγμα στην περίπτωση της απαλλοτρίωσης υπέρ ιδιώτη, περίπτωση κατά την οποία η κήρυξη απαλλοτρίωσης εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια της διοίκησης, εφόσον δεν επιτυγχάνεται ο σκοπός της δημόσιας ωφέλειας η διοίκηση οφείλει να ανακαλέσει την απαλλοτρίωση και να προχωρήσει στην επιστροφή στο δικαιούχο του απαλλοτριωθέντος.

Η ανάγκη απαλλοτρίωσης πρέπει να στηρίζεται σε προσεκτική και επιστημονικά εμπεριστατωμένη και τεκμηριωμένη μελέτη. Η πράξη κήρυξης της πρέπει να ενσωματώνει την πλήρη αιτιολογία της απαλλοτρίωσης. Έλλειψη της καθιστά την πράξη κήρυξης ακυρωτέα.

²⁴ Γέροντας Απ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 364

²⁵ Βλ. άρθρο 43§5 του Συντάγματος σε συνδυασμό με το άρθρο 72§1

²⁶ Εδώ πρόκειται για εφαρμογή της αρχής της ειδικότητας, βλ. Γέροντα Απ., ο. π.

²⁷ Βλ. και άρθρο 257§1 του ΔΚΚ για την απαλλοτρίωση υπέρ των ΟΤΑ

²⁸ Παραράς Π., Σύνταγμα και ΕΣΔΑ 2001, σελ. 109

Συμπληρωματικά αν αναφέρουμε πως μετά την αναθεώρηση του 2001 έχει προστεθεί στην παράγραφο 2 του άρθρου 17 ρύθμιση, η οποία ορίζει πως στην απόφαση κήρυξης απαλλοτρίωσης πρέπει να δικαιολογείται ειδικά η δυνατότητα κάλυψης της δαπάνης αποζημίωσης με αναφορά σε σχετικές εγγραφές του προϋπολογισμού ή διαφόρων συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων. Η ρύθμιση αυτή καταλαμβάνει απαλλοτριώσεις που κηρύχθηκαν μετά την έναρξη ισχύος της με τυπικούς νόμους. Η υποχρέωση της αιτιολογίας υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο. Γενική και αόριστη αναφορά σε προβλεπόμενα κονδύλια δεν αρκεί και συνιστά καταστρατήγηση του Συντάγματος.²⁹

Γ. Δικαστικά προσδιοριζόμενη αποζημίωση

Η καταβολή πλήρους αποζημίωσης στο δικαιούχο θεωρείται ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη συντέλεση της απαλλοτρίωσης . Σύμφωνα με την ερμηνεία της νομολογίας πλήρης αποζημίωση θεωρείται εκείνη που επιτρέπει στον ιδιοκτήτη του απαλλοτριωμένου να το αντικαταστήσει με άλλο ισάξιο.³⁰ Η αποζημίωση πρέπει να καλύπτει τυχόν θετική ζημία, τη μείωση της αξίας του μέρους του ακινήτου που τυχόν απομένει μετά την απαλλοτρίωση καθώς επίσης και επωφελείς δαπάνες που έγιναν από τον ιδιοκτήτη πριν από την κήρυξη της απαλλοτρίωσης. Σύμφωνα με το Σύνταγμα, η αποζημίωση δεν υπόκειται σε κανένα φόρο, κράτηση ή τέλος. Είναι άξιο προσοχής πως σύμφωνα με απόφαση του Αρείου Πάγου στην πλήρη αποζημίωση περιλαμβάνεται και η αμοιβή του πληρεξούσιου του δικαιούχου δικηγόρου.

Η αποζημίωση είναι χρηματική. Μπορεί ,όμως, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι δέχεται ο δικαιούχος, να καταβάλλεται και σε είδος, κυρίως υπό τη μορφή της παραχώρησης της κυριότητας άλλου ακινήτου ή της παραχώρησης δικαιωμάτων πάνω σε άλλο ακίνητο. Σε αυτή την περίπτωση γίνεται λόγος για in natura αποζημίωση.

Η αξία της αποζημίωσης προσδιορίζεται κατά το χρόνο της συζήτησης στο δικαστήριο για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης ενώ όταν έχουμε απ' ευθείας αίτηση για οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης, κρίσιμος χρόνος θεωρείται ο χρόνος της σχετικής συζήτησης στο δικαστήριο. Η αναθεώρηση του 2001

²⁹ Βενιζέλος Ευ. Το αναθεωρητικό κεκτημένο, σελ. 176επ.

³⁰ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 13/00

εισήγαγε μεταξύ άλλων και μια ρύθμιση στο άρθρο 17§2, η οποία ορίζει πως «αν η συζήτηση για τον οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης διεξαχθεί μετά την παρέλευση έτους από τη συζήτηση για τον προσωρινό προσδιορισμό, τότε για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της συζήτησης για τον οριστικό προσδιορισμό». Η συνταγματική αυτή ρύθμιση από τη μια ανατρέπει τη θέση της νομολογίας πως κρίσιμος χρόνος είναι ο χρόνος της πρώτης συζήτησης³¹ ενώ ταυτόχρονα συμπίπτει με την παλαιότερη νομολογία του Αρείου Πάγου³². Θεωρείται μάλιστα ότι η νέα ρύθμιση τις περισσότερες φορές θα λειτουργήσει υπέρ του ιδιοκτήτη, εφόσον η αξία του ακινήτου βαίνει αυξανόμενη, χωρίς όμως να αποκλείεται και το αντίθετο.³³

Ο καθορισμός της αποζημίωσης γίνεται από το αρμόδιο δικαστήριο, όπως αυτό προσδιορίζεται στο άρθρο 94 του Συντάγματος. Οι διαφορές για την αποζημίωση μπορούν να επιλυθούν και συναινετικά μέσω συμβιβασμού ή με τη βοήθεια της διαιτησίας ή με τη μορφή της διοικητικής προεκτίμησης. Ταυτόχρονα, ο νομοθέτης δεν μπορεί να επέμβει καθορίζοντας αμάχητα τεκμήρια ή προσδιορίζοντας ανώτατο όριο αποζημίωσης. Δεν επιτρέπεται, επίσης, ο καθορισμός της αποζημίωσης από τα διοικητικά δικαστήρια.

Κριτήριο για την εκτίμηση της αξίας του απαλλοτριωμένου αποτελεί και η αξία που έχουν κατά τον κρίσιμο χρόνο παρακείμενα και ομοειδή ακίνητα. Παράλληλα, κριτήριο αποτελεί και η πρόσοδος του ακινήτου. Ενδεχόμενη μεταβολή της αξίας του απαλλοτριωμένου μετά τη δημοσίευση της πράξης απαλλοτρίωσης και μόνο εξαιτίας της δε λαμβάνεται υπόψη.³⁴

Υπό το πρίσμα του άρθρου 106§6 του Συντάγματος οι ιδιοκτήτες των ακινήτων, τα οποία δεν απαλλοτριώνονται αλλά και ωφελούνται από την αναγκαστική απαλλοτρίωση υποχρεώνονται να συμμετέχουν στη δαπάνη του Δημοσίου.³⁵

Αν απαλλοτριωθεί τμήμα ακινήτου με αποτέλεσμα η αξία του τμήματος που απομένει στον ιδιοκτήτη να μειωθεί ή το τμήμα αυτό να γίνει άχρηστο για τη χρήση που

³¹ Βλ. ΣτΕ 2278/90, ΑΠ 1332/85

³² Βλ. ΑΠ 1255/78

³³ Βενιζέλος Ευ., Το αναθεωρητικό κεκτημένο, σελ. 176 επ.

³⁴ Βλ. άρθρο 17 παρ.3 του Συντάγματος και άρθρο 13 παρ.2 του ν. 2882/01

³⁵ Βλ. άρθρο 106 παρ. 6 Σ: Νόμος μπορεί να ορίσει τα σχετικά με τη συμμετοχή στη δαπάνη του Δημοσίου αυτών που ωφελούνται από την εκτέλεση έργων κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη της Χώρας.

προορίζεται, με την απόφαση προσδιορισμού της αποζημίωσης για το απαλλοτριούμενο τμήμα προσδιορίζεται και ιδιαίτερη αποζημίωση για το τμήμα που απομένει στον ιδιοκτήτη.

Η συνταγματική αναθεώρηση του 2001 επιτρέπει την κατάληψη ακινήτου πριν την καταβολή αποζημίωσης και τη συντέλεση της απαλλοτρίωσης. Σε αυτή την περίπτωση όμως έχουμε προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, διότι πριν την καταβολή της αποζημίωσης όλα τα δικαιώματα πάνω στο ακίνητο διατηρούνται ακέραια. Κατά συνέπεια συνάγεται πως και η νομή με την οποία ασκείται η κυριότητα προστατεύεται.

Το δικαστήριο υποχρεώνει το βαρυνόμενο με τη δαπάνη της απαλλοτρίωσης να καταθέσει στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων πριν την κατάληψη ένα εύλογο ποσοστό της αποζημίωσης, το οποίο δεν μπορεί να είναι μικρότερο του 70% της προσδιοριζόμενης αντικειμενικής αξίας του ακινήτου.³⁶

Στην πράξη όμως τα δικαστήρια προσδιορίζουν τιμές μονάδος αρκετά χαμηλότερες από την αντικειμενική αξία του ακινήτου. Αν αυτό συνδυαστεί με τη χρονοβόρα διαδικασία που απαιτείται για την είσπραξη της αποζημίωσης γίνεται πασιφανές πως τέτοιες πρακτικές δεν εναρμονίζονται με τη συνταγματική κατοχύρωση της ιδιοκτησίας.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η αναφορά στην άποψη του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο κρίνει πως η προστασία της ιδιοκτησίας θα ήταν «σε μεγάλο βαθμό απατηλή και αναποτελεσματική χωρίς τη χορήγηση χρηματικού αντισταθμίματος». Υποστηρίζει πως οι διατάξεις του πρώτου Πρωτοκόλλου θα πρέπει να εφαρμόζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μη διαταράσσεται η δίκαιη ισορροπία(fair balance)³⁷ ανάμεσα στη δημόσια ωφέλεια και στην προστασία της ιδιοκτησίας. Πιστεύει πως με την καταβολή της αποζημίωσης αποκαθίσταται η εύλογη σχέση ανάμεσα στα χρησιμοποιούμενα μέσα και τον επιδιωκόμενο σκοπό.

³⁶ Βλ. αρ.7^Α ΚΑΑΑ

³⁷ Βλ. αναλυτικά Δρόσο Ι., Συνταγματικοί περιορισμοί της ιδιοκτησίας και απαλλοτρίωση,σελ.53 επ. και 67επ.

ΣΤ. Ειδικές μορφές στέρησης της ιδιοκτησίας

1. Η αναγκαστική απαλλοτρίωση δασών και δασικών εκτάσεων

Το άρθρο 24 παρ.1 εδάφιο ε' ορίζει πως «Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός να προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον ».

Για να επέλθει όμως η συγκεκριμένη μεταβολή θα πρέπει να τηρηθούν κάποιες αυστηρές προϋποθέσεις. Ειδικότερα, η πρώτη προϋπόθεση έχει να κάνει με τη θυσία της δασικής βλάστησης, η οποία θα πρέπει να αποτελεί το μοναδικό πρόσφορο μέσο για την ικανοποίηση μιας ζωτικής ανάγκης της εθνικής οικονομίας.³⁸ Η δεύτερη προϋπόθεση ορίζει ότι ο επιδιωκόμενος σκοπός πρέπει να ικανοποιείται με τη μικρότερη δυνατή απώλεια του δασικού πλούτου.

Αξίζει να σημειωθεί πως με την αναθεώρηση του 2001 η απαγόρευση της μεταβολής του προορισμού των και των δασικών εκτάσεων έπαψε πλέον να έχει μόνο ως αντικείμενο τα δημόσια δάση και δασικές εκτάσεις. Η προστασία επεκτάθηκε και στα ιδιωτικά δάση και ιδιωτικές δασικές εκτάσεις.

2. Απαλλοτρίωση κατά ζώνες

Το άρθρο 17 του Συντάγματος στην έκτη παράγραφο³⁹ ορίζει σε περίπτωση που πρόκειται να εκτελεστούν έργα κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομία της Χώρας ότι νόμος μπορεί να επιτρέψει την απαλλοτρίωση υπέρ του δημοσίου ευρύτερων ζωνών πέρα από τις εκτάσεις που είναι αναγκαίες για την κατασκευή των έργων.

Ο ίδιος νόμος καθορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους μιας τέτοιας απαλλοτρίωσης, καθώς και τα σχετικά με τη διάθεση ή χρησιμοποίηση, για δημόσιους ή κοινωφελείς γενικά σκοπούς, των εκτάσεων που απαλλοτριώνονται επιπλέον όσων είναι αναγκαίες για το έργο που πρόκειται να εκτελεστεί.

Οι προϋποθέσεις ώστε να εφαρμοστεί αυτή η διάταξη είναι :

³⁸ Βλ. ΣτΕ 951/96

³⁹ Βλ. και ν. δ 797/1971

- Η ύπαρξη νόμου που επιτρέπει την αναγκαστική απαλλοτρίωση κατά ζώνες
- Η απαλλοτρίωση να γίνεται υπέρ του Δημοσίου
- Η απαλλοτρίωση να έχει αποκλειστικό σκοπό την εκτέλεση έργων κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομία της Χώρας
- Ο νόμος να καθορίζει τα σχετικά με τους όρους μιας τέτοιας απαλλοτρίωσης καθώς και τα σχετικά με τη διάθεση των επιπλέον εκτάσεων που απαλλοτριώνονται.

Παράλληλα, αφού γίνεται λόγος για αναγκαστική απαλλοτρίωση ισχύουν και οι προϋποθέσεις της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, δηλαδή:

- Ύπαρξη δημόσιας ωφέλειας από τη συγκεκριμένη απαλλοτρίωση, νομοθετική πρόβλεψη, δικαστικά προσδιοριζόμενη αποζημίωση

Η απαλλοτρίωση εκτάσεων μεγαλύτερων από εκείνες που απαιτεί το έργο για την εκτέλεση του γίνεται για δυο λόγους. Αφενός, για να μην επωφεληθούν με αθέμιτο τρόπο οι ιδιοκτήτες της υπεραξίας που τυχόν δημιουργηθεί στην περιοχή λόγω του έργου που εκτελείται. Αφετέρου, για να μπορέσει το κράτος επωφελούμενο από την έκταση που έχει απαλλοτριώσει, χρησιμοποιώντας τη για δημόσιους ή κοινωφελείς σκοπούς, να συγκεντρώσει πόρους, με τους οποίους στη συνέχεια θα χρηματοδοτήσει άλλα έργα.

3. Άρθρο 24 παράγραφος 3 του Συντάγματος

Η συνταγματική διάταξη αυτή επιτρέπει την υποχρεωτική διάθεση ιδιωτικών ιδιοκτησιών χωρία την καταβολή αποζημίωσης. Προϋπόθεση αυτής της διάθεσης είναι η ιδιότητα των ιδιοκτησιών που διατίθενται ως απαραίτητες για τη δημιουργία δρόμων, πλατειών και χώρων για κοινωφελείς χρήσεις και σκοπούς⁴⁰. Οφείλουν αν διαθέσουν τμήμα της ιδιοκτησίας τους προκειμένου να εξασφαλιστούν οι χώροι που προβλέπονται από το πολεοδομικό σχέδιο ως κοινόχρηστοι χώροι και χώροι κοινωφελών χρήσεων.

⁴⁰ Βλ. αποφ. ΣτΕ 5354/95

4. Άρθρο 18 του Συντάγματος

Γνωρίζουμε πως οι νόμιμοι περιορισμοί του δικαιώματος της ιδιοκτησίας αποτελούν στην ουσία προσδιορισμούς του περιεχομένου της. Για αυτούς τους περιορισμούς δεν απαιτείται αποζημίωση, είναι ανεκτοί, διέπονται από την αρχή της αναλογικότητας και της ισότητας, δεν προσβάλλουν τον πυρήνα του δικαιώματος.

Η προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος, δηλαδή η αποστέρησή του δικαιώματος από το περιεχόμενό του γίνεται ανεκτή μόνο στην περίπτωση της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης.

Στην περίπτωση του άρθρου 18 τώρα το Σύνταγμα καταλείπει στον κοινό νομοθέτη τη ρύθμιση μιας σειράς θεμάτων σχετικών με την ιδιοκτησία συγκεκριμένων εκτάσεων. Άρα εφόσον ο κοινός νομοθέτης με τους εκτελεστικούς του Συντάγματος νόμους επιβάλλει απλώς περιορισμούς, συνταγματικά ανεκτούς στο δικαίωμα ιδιοκτησίας, τότε δεν έχουμε προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος. Αντίθετα, αν εφαρμόζοντας το Σύνταγμα θεσπίζει τέτοιους νόμους που να στερούν την ιδιοκτησία, τότε σε αυτή την περίπτωση κάνουμε λόγο για αναγκαστική απαλλοτρίωση. Αν δεν αναφέρει την αναγκαστική απαλλοτρίωση ο νομοθέτης στον εκτελεστικό του Συντάγματος νόμο, προκύπτει παρ' όλα αυτά από το περιεχόμενο του, τότε μιλούμε για de facto αναγκαστική απαλλοτρίωση.

Εξαίρεση αποτελούν οι διατάξεις που αναφέρονται στην επίταξη, στον αναδασμό και στην με κάθε άλλο τρόπο στέρηση της ελεύθερης χρήσης και κάρπωσης της ιδιοκτησίας, στις οποίες γίνεται ρητή αναφορά.

Η παράγραφος 1 του άρθρου 18 κάνει λόγο για την ιδιοκτησία και τη διάθεση των μεταλλείων, ορυχείων, σπηλαίων, αρχαιολογικών χώρων και θησαυρών, ρεόντων και υπόγειων υδάτων και γενικά του υπόγειου πλούτου. Η μελέτη του ν. δ 210 της 3/5.10.1971 μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως πρόκειται για αναγκαστική απαλλοτρίωση, καθώς πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις όπως αναλύθηκαν παραπάνω. Η απόφαση 3733/1993 του ΣτΕ δέχεται ότι επιτρέπεται η κήρυξη

απαλλοτρίωσης για αστικά ή αγροτικά ακίνητα, εντός και εκτός του χώρου των μεταλλείων για συγκεκριμένους λόγους.⁴¹

Η δεύτερη παράγραφος του αυτού άρθρου ρυθμίζει τα σχετικά με την ιδιοκτησία λιμνοθαλασσών, μεγάλων λιμνών και εκτάσεων που προκύπτουν από αποξήρανσή τους. Στην παράγραφο 3 του άρθρου 2 του ν. δ 420 της 24/31.1.1970 ο νομοθέτης εισάγει ακόμη μια περίπτωση αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Κατά συνέπεια και σε αυτή την περίπτωση, ισχύουν οι γνωστές προϋποθέσεις, δηλαδή η ύπαρξη δημοσίας ωφέλειας, η νομοθετική ρύθμιση και η δικαστικά προσδιοριζόμενη αποζημίωση.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει για τους αρχαιολογικούς χώρους και θησαυρούς. Σύμφωνα με το άρθρο 18 του ν. 3028/02 είναι δυνατή η ολική ή η μερική απαλλοτρίωση ή η απ' ευθείας εξαγορά μνημείου η οποιουδήποτε ακινήτου μέσα στο οποίο υπάρχουν μνημεία καθώς και παρακείμενων ακινήτων μνημείων, αν αυτό κρίνεται απαραίτητο για την προστασία τους. Η ίδια ρύθμιση ισχύει και για αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικούς χώρους και τόπους καθώς και χώρους όπου γίνονται ανασκαφές. Για την προστασία άλλωστε μνημείων, αρχαιολογικών χώρων ή ιστορικών τόπων ή για τη διενέργεια ανασκαφών ο Υπουργός Πολιτισμού μπορεί να επιβάλλει προσωρινή ή οριστική στέρση η περιορισμό της χρήσης ακινήτων. Σε αυτή την περίπτωση τα μνημεία έχουν την έννοια της δημόσια ωφέλειας.

Ο αγροτικός αναδασμός που ρυθμίζεται στο άρθρο 18 παράγραφος 4 του Συντάγματος αποτελεί επέμβαση στην ιδιοκτησία με σκοπό την επωφελέστερη εκμετάλλευση της γης. Ως αναδασμός θεωρείται η συνένωση και αναδιανομή ακινήτων στους ιδιοκτήτες τους, έτσι ώστε οι νέες ακίνητες ιδιοκτησίες να είναι μεν ισάξιες με τις αρχικές, αλλά διαμορφωμένες κατά ορθολογικό τρόπο⁴² Ο αναδασμός δεν αποτελεί ειδική μορφή αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, δε στερεί την ιδιοκτησία, αλλά την αναδιανέμει. Παραδοσιακά, ο αναδασμός αφορά αγροτικά ακίνητα και αποτελεί σπουδαίο μέσο θεραπείας της υπερβολικής κατάτμησης και ορθολογικής αναδιαμόρφωσης της αγροτικής ιδιοκτησίας.⁴³ Βέβαια, έχει διατυπωθεί η άποψη

⁴¹ Όταν από τη λειτουργία του μεταλλείου τίθενται σε κίνδυνο τα επί των ιδιοκτησιών τούτων κτίσματα ή η ζωή και η υγεία ατόμων που διαμένουν ή διακινούνται σε αυτά.

⁴² Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, σελ.984

⁴³ Χρυσογόνος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 360

πως σε περίπτωση που δεν είναι δυνατή αντιπαροχή ίσης αξίας ακινήτου η αντιπαροχή μπορεί να συμπληρωθεί με καταβολή αποζημίωσης, οπότε σε εκείνη την περίπτωση έχουμε μερική αναγκαστική απαλλοτρίωση.⁴⁴

Η συνταγματική διάταξη 18 παρ. 6 πραγματεύεται την διάθεση εγκαταλειμμένων εκτάσεων. Κατά συνέπεια, προϋπόθεση της στέρησης της ιδιοκτησίας και συνακόλουθα της διάθεσης είναι η εγκατάλειψη. Η εγκατάλειψη έχει την έννοια της αποκοπής του κυρίου από την άσκηση των δικαιωμάτων του σε συνδυασμό με τη μετάβασή του σε άγνωστη διεύθυνση. Η κυριότητα αυτών των εκτάσεων περιέρχεται στο Δημόσιο, το οποίο έχει προβλέψει ως αποζημίωση για τον ιδιοκτήτη το ήμισυ της αξίας των εκτάσεων. Σκοπός της στέρησης είναι η αξιοποίηση των εκτάσεων για την Εθνική Οικονομία και για την αποκατάσταση των ακτημόνων.

Στο άρθρο 18 παρ. 5 ορίζεται πως μπορεί να προβλεφθεί με νόμο και κάθε άλλη στέρηση της ελεύθερης χρήσης και κάρπωσης της ιδιοκτησίας ου προβλέπεται από ιδιαίτερες περιστάσεις. Πρόκειται για ένα μέτρο προσωρινό και εξαιρετικό. Το Σύνταγμα καταλείπει στο νομοθέτη τον προσδιορισμό εκείνων των περιστάσεων, στις οποίες βρίσκει εφαρμογή η συγκεκριμένη διάταξη.

Πρώτα απ' όλα δηλαδή, προϋπόθεση της εφαρμογής αυτής της διάταξης και κατά συνέπεια της στέρησης της ιδιοκτησίας είναι η νομοθετική ρύθμιση-πρόβλεψη. Δίχως τη νομοθετική πρόβλεψη θα είχαμε παράνομη επέμβαση του Κράτους στην ιδιωτική ιδιοκτησία και προσβολή του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Δεύτερη προϋπόθεση αποτελεί ο εξαιρετικός χαρακτήρας του μέτρου αυτού. Η στέρηση της ιδιοκτησίας που επάγεται επιβάλλεται από ιδιαίτερους λόγους. Το μέτρο πρέπει να μην έρχεται σε αντίθεση με τη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της αναλογικότητας. Η τρίτη αυτή προϋπόθεση σημαίνει πως η λήψη ενός τέτοιας αυστηρότητας μέτρο ενσωματώνει περισσότερα πλεονεκτήματα παρά μειονεκτήματα. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να είναι κατάλληλο για την αντιμετώπιση των ιδιαίτερων περιστάσεων αλλά και αναγκαίο υπό την έννοια πως δεν υπήρχε κάποιο άλλο μέτρο εξίσου αποτελεσματικό με αυτό αλλά λιγότερο επώδυνο. Συγχρόνως, θα πρέπει τα μέτρα που λαμβάνονται να είναι εύλογα στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

⁴⁴ Δαγτόγλου Π. Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, σελ. 985

Τέλος, ο νόμος πρέπει να ορίσει τον υπόχρεο και τη διαδικασία καταβολής του ανταλλάγματος της χρήσης ή της καρπώσεως.

Μόλις εκλείψουν οι λόγοι που οδήγησαν στην εφαρμογή της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης, τα μέτρα που ελήφθησαν υπό το πρίσμα των ειδικών καταστάσεων αίρονται.

Με σκοπό τη δυνατότητα επέμβασης για την ανάπλαση των αστικών περιοχών ο νομοθέτης επιτρέπει την επιβολή αναγκαστικής συνιδιοκτησίας. Με νόμο μπορεί να καθιερωθεί η αναγκαστική συνιδιοκτησία συνεχόμενων ιδιοκτησιών αστικών περιοχών, εφόσον η αυτοτελής ανοικοδόμηση αυτών ή μερικών από αυτές δεν ανταποκρίνεται στους όρους δόμησης που ισχύουν ή πρόκειται να ισχύσουν στην περιοχή αυτή.(άρθρο 18 παρ.7 του Συντάγματος).

5.Επίταξη

Ο θεσμός της επίταξης ρυθμίζεται στο άρθρο 18 § 3 του Συντάγματος. Επίταξη ορίζεται ως η προσωρινή στέρηση της χρήσεως και καρπώσεως ιδιοκτησίας με μονομερή πράξη του κράτους προς το σκοπό της ικανοποίησης έκτακτης και άμεσης δημόσιας ανάγκης.

Για να υπάρξει επίταξη πραγμάτων προϋπόθεση αποτελούν είτε οι ανάγκες των ενόπλων δυνάμεων σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης είτε η θεραπεία άμεσης κοινωνικής ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή υγεία. Ο πόλεμος και η επιστράτευση πρέπει να υπάρχουν τόσο από νομικής πλευρά όσο και από πραγματικής. Δεν αρκεί η απλή κήρυξη γενικής επιστράτευσης με Προεδρικό Διάταγμα.

Από την άλλη μεριά, η κοινωνική ανάγκη που επιβάλλει την επίταξη θα πρέπει να συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά της έκτακτης, επείγουσας και πρόσκαιρης. Παράλληλα, θα πρέπει να μπορεί να θεραπευτεί με την αναγκαστικά απαλλοτρίωση. Ως κίνδυνος για τη δημόσια υγεία νοείται η πρόκληση, διάδοση και εξάπλωση λοιμωδών, μολυσματικών ή μεταδοτικών νόσων. Η δημόσια τάξη έχει περισσότερο την έννοια της εσωτερικής ασφάλειας της Χώρας, διαφορετικά θα υπήρχε επέκταση των ορίων επίταξης και ασφυκτικός περιορισμός της ιδιοκτησίας.⁴⁵ Η οριστική

⁴⁵ Χρυσογόνος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 359

επίταξη ισοδυναμεί με αναγκαστική απαλλοτρίωση και, στην περίπτωση αυτή κρίνονται εφαρμοστέες οι συνταγματικές διατάξεις του άρθρου 17.⁴⁶

Το Σύνταγμα επιτρέπει την προσωρινή μόνο επίταξη, σε αντίθεση με τη μονιμότητα της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Η επίταξη κηρύσσεται με διοικητική πράξη στην οποία πρέπει ρητώς να αναφέρονται τα χρονικά όρια της. Η επιβολή της επίταξης είναι συνταγματικώς επιτρεπτή για την ικανοποίηση μόνιμης ανάγκης, όταν είναι επείγουσα και επιτακτική η άμεση και πρόσκαιρη αντιμετώπισή της και μέχρι μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα ο θεσμός της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης αντιμετωπίσει το θέμα οριστικά. Η επίταξη δεν μπορεί να εξακολουθήσει πέρα από τον εύλογο αυτό χρόνο⁴⁷, οπότε η διοίκηση οφείλει να προχωρήσει στην άρση της.⁴⁸

Z. Εθνικοποίηση

Ειδική μορφή αφαίρεσης της ιδιοκτησίας αποτελεί η εθνικοποίηση. Η εθνικοποίηση αναφέρεται στη δυνατότητα του κράτους να θέσει στην υπηρεσία του κοινωνικού συνόλου οικονομικές δραστηριότητες ιδιωτών, που έχουν χαρακτήρα μονοπωλίου ή ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση των κοινωνικών αναγκών.

Η εθνικοποίηση έχει δυο εκφάνσεις. Από τη μια πλευρά, υπάρχει η κοινωνικοποίηση, μια διαδικασία με την οποία καθίσταται κάτι κοινωνικό, κτήμα όλης της κοινωνίας. Με την κοινωνικοποίηση «αποθεώνεται» η συμμετοχή των πολιτών και των κοινωνικών φορέων στην οικονομική ζωή.⁴⁹ Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η κρατικοποίηση, με την οποία τίθεται κάτι υπό τον έλεγχο και τη διαχείριση του κράτους.

Ο θεσμός της κοινωνικοποίησης προβλέπεται σε διάφορα συντάγματα της Δυτικής Ευρώπης. Αναφέρεται χαρακτηριστικά το άρθρο 15 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης: «το έδαφος, ο φυσικός πλούτος και τα μέσα παραγωγής μπορούν για λόγους κοινωνικοποίησης να καταστούν κοινή ιδιοκτησία ή να λάβουν άλλες μορφές κοινής οικονομίας με νόμο που θα καθορίζει το είδος και το μέγεθος της αποζημίωσης ».

⁴⁶ Γέροντας Απ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 395

⁴⁷ Βλ. ενδεικτικά αποφ. ΣτΕ 1948/01

⁴⁸ Βλ. ενδεικτικά αποφ. ΣτΕ 3541/81

⁴⁹ Γέροντας Απ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 403

Στην Ελλάδα η εθνικοποίηση δεν περιλήφθηκε σε συνταγματικό κείμενο παρά μόνο με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 1986 στις παραγράφους από 3 έως 5 του άρθρου 106. Αν και η ισχύς της συνταγματικής αυτής ρύθμισης είναι περιορισμένη, διότι δεν υπόκεινται σε εθνικοποίηση τα κεφάλαια που έχουν εισαχθεί από το εξωτερικό στην Ελλάδα ως προς την επανεξαγωγή τους είναι θετικό το γεγονός πως η ρύθμιση κάνει λόγο για αναγκαστική αφαίρεση της περιουσίας και όχι μόνο της ιδιοκτησίας. Οι διατάξεις αυτές, ωστόσο, δεν έχουν τη δυνατότητα να ανατρέψουν το ισχύον κοινωνικοοικονομικό σύστημα.

Το Σύνταγμα ορίζει πως η νομιμότητα της αναγκαστικής εξαγοράς επιχειρήσεων ή συμμετοχής σε αυτές εξαρτάται από συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Τον έλεγχο για την ύπαρξη αυτών των προϋποθέσεων τον έχει το Συμβούλιο της Επικρατείας..

Προϋποθέσεις:

α) Νομοθετική ρύθμιση.

Τίθεται το ερώτημα αν η ρύθμιση της κρατικοποίησης των επιχειρήσεων απαιτεί την έκδοση νόμου που να διευθετεί το θέμα σε ένα γενικό πλαίσιο ή απαιτείται απλά η έκδοση νόμου-μέτρου. Οι αρχές του κράτους δικαίου και της ισότητας απαιτούν τη ρύθμιση της κρατικοποίησης επιχειρήσεων με γενικό νόμο. Εφόσον όμως δεν έχει εκδοθεί ακόμη ένας γενικό νόμος, αρκεί η έκδοση ειδικού νόμου, ο οποίος αναφέρεται στη συγκεκριμένη κρατικοποίηση. Στο νόμο θα προβλέπεται η υποχρέωση του κράτους να καταβάλλει την ανάλογη αποζημίωση.

β) Η αναγκαστική εξαγορά επιχειρήσεων ή συμμετοχή σε αυτές μπορεί να γίνει εκ μέρους του κράτους ή άλλων δημοσίων φορέων. Η έννοια του δημόσιου φορέα δεν περιορίζεται μόνο στο δημόσιο τομέα αλλά επεκτείνεται και στους κοινωνικούς φορείς⁵⁰. Εννοούνται γενικά τα νομικά πρόσωπα του δημοσίου τομέα, ανεξάρτητα από την ειδικότερη νομική μορφή τους. Για να προσδιορίσουμε την έννοια της αναγκαστικής εξαγοράς επιχείρησης καλό θα ήταν πρώτα να προσδιορίσουμε πως εννοείται η επιχείρηση. Από το συνταγματικό κείμενο συνάγεται πως ως επιχείρηση νοείται ένα σύνολο πραγμάτων, δικαιωμάτων πραγματικών καταστάσεων ή σχέσεων ενός 'συνόλου' που αποτελεί οργανωμένη οικονομική ενότητα και τείνει στην επίτευξη

⁵⁰ Βλ. άρθρο 1§6 του ν. 1256/82

ενός κερδοσκοπικού σκοπού. Αναγκαστική εξαγορά επιχείρησης, επομένως, είναι η αναγκαστική αφαίρεσή της από το πρόσωπο του φορέα της, για να περιέλθει, σαν τέτοια οργανωμένη οικονομική ενότητα σε άλλο υποκείμενο δικαίου και συγκεκριμένα στο κράτος ή άλλο δημόσιο φορέα, καθιστάμενο νέο φορέα της. Δεν είναι πάντως δυνατή η αναγκαστική εξαγορά επιχείρησης υπέρ ιδιώτη.

γ) Η αναγκαστική εξαγορά επιχειρήσεων ή συμμετοχή σε αυτές επιτρέπεται μόνο σε επιχειρήσεις που έχουν χαρακτήρα μονοπωλίου ή ζωτική σημασία για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου ή ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών προς το κοινωνικό σύνολο. Η διάταξη του άρθρου 106 παρ.3 έχει ως σκοπό να παράσχει την ευχέρεια στο κράτος ή άλλους δημόσιους φορείς να αποκτήσουν την ιδιοκτησία ή τον έλεγχο επιχειρήσεων μονοπωλιακού χαρακτήρα ή ζωτικής σημασίας για τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας ή παροχής υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο. Πρόκειται για οικονομικές μονάδες που δημιουργήθηκαν από την ιδιωτική βούληση.⁵¹ Η αναγκαστική εξαγορά μονοπωλίων αποτελεί μια δυνατότητα του κράτους να παρέμβει διορθωτικά υπέρ του συστήματος οικονομίας. Οι επιχειρήσεις που έχουν συσταθεί από το νόμο ή με διοικητική πράξη βάσει νόμου και στις οποίες έχει παραχωρηθεί το προνόμιο αποκλειστικής άσκησης έργου κοινής ωφέλειας δεν εμπίπτουν στο περιεχόμενο του άρθρου 106 παρ. 3 του Συντάγματος.

Με τις διατάξεις του άρθρου 106 παρ.3-5 του Συντάγματος προστατεύεται συνταγματικά η μετοχική ιδιοκτησία και η ιδιοκτησία επιχείρησης. Ως ιδιοκτησία κατά το άρθρο 106 εννοείται η το σύνολο των μετοχών ή εταιρικών μεριδίων και ιδιαίτερα ως προς το δικαίωμα διοίκησης που παρέχουν στο δικαιούχο. Η αναγκαστική συμμετοχή ή εξαγορά αποσκοπεί κατ' αρχήν στην στο δικαίωμα ελέγχου της επιχείρησης από μέσω της διοίκησης.

δ) Το άρθρο 106 παρ.4 ορίζει πως τον τίμημα της εξαγοράς ή το αντάλλαγμα της αναγκαστικής συμμετοχής του κράτους ή άλλων δημόσιων φορέων καθορίζεται δικαστικώς και πρέπει αν είναι πλήρες, ώστε να ανταποκρίνεται στην αξία της επιχείρησης που εξαγοράζεται ή της συμμετοχής σε αυτή. Το τίμημα ή αντάλλαγμα ορίζεται δικαστικώς χωρίς αν είναι αποκλειστικά αρμόδια τα πολιτικά δικαστήρια. Το

⁵¹ Βλ. αποφ. ΣτΕ 1141/99

άρθρο 106 παρ. 4 του Συντάγματος δεν αποκλείει τη συμβατική αντιμετώπιση της διαφοράς, η οποία αν δεν καρποφορήσει επιλύεται δικαστικώς. Ας σημειωθεί ότι τα δικαιώματα των μετόχων, των εταίρων ή κυρίων της επιχείρησης διατηρούνται ακέραια μέχρι την καταβολή της αποζημίωσης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Περίληψη

Βασικό ατομικό δικαίωμα αποτελεί το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Ήδη από τα επαναστατικά Σύνταγματα κατοχυρώνεται η προστασία της στη χώρας μας. Η ιδιοκτησία προστατεύεται τόσο ως ατομικό δικαίωμα όσο και ως θεσμός. Φορείς του δικαιώματος μπορούν να είναι φυσικά αλλά και νομικά πρόσωπα.

Γενική στέρηση της ιδιοκτησίας συνταγματικά δεν μπορεί να επιτραπεί. Ωστόσο, το Σύνταγμα προβλέπει τη δυνατότητα στέρησης της ιδιοκτησίας, εφόσον πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Η κύρια περίπτωση στέρησης της ιδιοκτησίας είναι η αναγκαστική απαλλοτρίωση και οι προϋποθέσεις ώστε να συμβεί είναι η ύπαρξη δημόσιας ωφέλειας, η νομοθετική πρόβλεψη και η δικαστικά προσδιοριζόμενη αποζημίωση.

Παράλληλα, το Σύνταγμα αναγνωρίζει και άλλες περιπτώσεις στέρησης της ιδιοκτησίας είτε οριστικής, όπως, για παράδειγμα, η αναγκαστική απαλλοτρίωση δασικών εκτάσεων είτε προσωρινής στέρησης, κυριότερο παράδειγμα η επίταξη.

Τέλος, το Σύνταγμα στο άρθρο 106 προβλέπει τη δυνατότητα εθνικοποίησης επιχειρήσεων.

2. Summary Essay

The right of property represents a fundamental individual right. Its protection has been already consolidated in our country since revolutionary Constitutions. Property is protected not only as an individual right but also as an institution. People as well as legal entities can be beneficiaries of this right.

General deprivation of property cannot be allowed constitutionally. However, Constitution foreknows the possibility property to be deprived provided that some prerequisites are fulfilled. The main case of property's deprivation is expropriation and its prerequisites are the existence of public utility, the legislative prevision of public utility and the judicial determination of compensation.

What is more, Constitution recognizes some other cases of property's deprivation either definite as the expropriation of forest lands or provisional as requisition.

Finally, Constitution foreknows in article 106 the possibility of enterprises' nationalization.

3. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- **ΑΠ 1080/1986** : Υπόθεσης ζημίας στο ακίνητο, λόγω του έργου
- **ΑΠ 149/1992** : Υπόθεση απαλλοτρίωσης οικοπέδου για το οποίο είχε εκδοθεί οικοδομική άδεια και στο οποίο βράθηκαν αρχαία αντικείμενα
- **ΑΠ 5/1993** : Υπόθεση κατασκευής αερογέφυρας από το Δημόσιο, στον Εύοσμο Θεσσαλονίκης
- **ΑΠ 628/1986** : Υπόθεση αχρήστευσης του υπολοίπου μέρους του ακινήτου
- **ΑΠ 794/1976** : Υπόθεση μείωσης της αξίας του εναπομείναντος μη απαλλοτριούμενου τμήματος του ακινήτου
- **ΟΛΑΠ 1/1982** : Υπόθεση αφαίρεσης της χρήσης και εκμετάλλευσης πράγματος που ανήκει στην ιδιωτική κτήση νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου υπέρ άλλου νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου
- **ΟΛΑΠ 1221/1975** : Υπόθεση κατάθεσης της αποζημίωσης από το ελληνικό Δημόσιο σε προπολεμικές δραχμές – έννοια πλήρους αποζημίωσης
- **ΟΛΑΠ 13/2000** : Υπόθεση αντισυνταγματικότητας των διατάξεων του ν. 1093/1980. κατά τις οποίες η αποζημίωση του δικαιούχου υπόκειται σε φόρους ή τέλη υπέρ του Δικηγορικού Συλλόγου ή ΤΠΔ
- **ΟΛΑΠ 219/1977** : Υπόθεση ερμηνείας της έννοιας του πλήρους της αποζημίωσης
- **ΟΛΑΠ 26/2003** : Υπόθεση μονομερούς παρατάσεως σύμβασης μίσθωσης λατομείου
- **ΟΛΑΠ 40/1998** : Υπόθεση συνέντευξης στο Mega Channel
- **ΟΛΑΠ 459/1970** : Υπόθεση ουσιώδους ανατιμήσεως της αξίας του απαλλοτριωθέντος
- **ΟΛΑΠ 896/1985** : Υπόθεση λατομείων που ανήκουν σε δήμους ή κοινότητες
- **ΣΤΕ 108/1991** : Υπόθεση κήρυξης απαλλοτρίωσης από νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου κοινωφελούς χαρακτήρα
- **ΣΤΕ 1256/2003** : Υπόθεση κήρυξης απαλλοτρίωσης για την ανέγερση σχολικών κτιρίων
- **ΣΤΕ 1448/1979** : Υπόθεση άρσης απαλλοτριώσεως που έγινε υπέρ του δημοσίου ή νπδδ, όταν εκδηλώθηκε «σαφώς και ανενδοιάστως» βούληση να μην

χρησιμοποιηθεί το απαλλοτριωθέν για το σκοπό της δημοσίας ωφέλειας που δικαιολογεί την απαλλοτρίωση.

– **ΣτΕ 1678/1995** : Υπόθεση άρσης της απαλλοτρίωσης που συντελέστηκε στην περιοχή Πευκοχωρίου Χαλκιδικής

– **ΣτΕ 2705/1991** : Υπόθεση απαλλοτριώσεως ιδανικών μεριδίων ιδιωτών σε ιχθυοτροφεία του Δημοσίου

– **ΣτΕ 3096/2001** : Υπόθεση συγχώνευσης ταμείων αρωγής δημοσίων υπαλλήλων

– **ΣτΕ 3522/1992** : Υπόθεση περίφραξης παράκτιου ακινήτου – νομιμότητα των περιορισμών στην ιδιοκτησία

– **ΣτΕ 952/1982** : Υπόθεση άρνησης της διοίκησης να άρει απαλλοτρίωση παρά την πάροδο εύλογου χρόνου χωρίς να καθορισθεί αποζημίωση – de facto απαλλοτρίωση

– **ΣτΕ 628/1986** : Υπόθεση κατάληψης από το Δημόσιο τμήματος του απαλλοτριωθέντος, που δεν χρειάζεται για τους σκοπούς της απαλλοτρίωσης

4. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αλιβιζάτος Ν., «Η δημόσια ωφέλεια στην αναγκαστική απαλλοτρίωση», γνμδ, ΕΔΔΔ 1993
2. Γεραπετρίτης Γ., «Επισκόπηση του άρθρου 17§2 και 4 του Συντάγματος», μελέτη
3. Γέροντας Απ.(Σ. Λύτρα, Πρ. Παυλόπουλου, Γλ. Σιούτη, Σ. Φλογαΐτη), «Διοικητικό Δίκαιο», επιμέλεια Κ. Γιαννακόπουλου, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2004
4. Δαγτόγλου Π.Δ., «Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα Β'», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2005
5. Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα», τόμος ΙΙΙ, έκδοση Ι', Αθήνα 2004
6. Δρόσου Γ., «Συνταγματικοί περιορισμοί της ιδιοκτησίας και αποζημίωση», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1997
7. Κασιμάτης Γ., «Η συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας και η διεύρυνση αυτής», ΕΔΔΔ 18, 1974
8. Παραράς Π., «Σύνταγμα και ΕΣΔΑ», 2001
9. Χρυσόγονος Κ., «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002